

חוסן נרכש אצל פעוטות בסיכון התפתחותי מולד: איכות אינטראקציה בין הורים ופעוטות עם ליקוי בעיבוד חושי וויסות עצמי

ד"ר נורית יגרמן, גב' רוית פינטו ופרופ' אסתר עדי יפה

המגמה להתפתחות הילד, ביה"ס לחינוך, אוניברסיטת בר אילן

כ- 20% מהתינוקות והפעוטות, ללא קשיי התפתחות מאובחנים אחרים, מציגים הפרעות בעיבוד חושי וויסות עצמי (Sensory Processing Disorders SPD). סימפטומים התנהגותיים המאפיינים תינוקות ופעוטות עם SPD כוללים, אי שקט, נרגנות, סף תסכול נמוך, קשיים במיקוד הקשב ובתפקוד המוטורי. בעוד שהתפתחותם בינקות נראית תקינה, מחקרים מראים כי תינוקות ופעוטות אלו נמצאים בסיכון התפתחותי, והם עלולים לפתח קשיים בתפקוד עם הזמן.

Belsky ועמיתיו (Belsky, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2007) מצאו, שתינוקות ופעוטות עם התנהגות מאתגרת, מושפעים יותר מתינוקות ופעוטות ללא קשיים, מאיכות הטיפול שהם מקבלים מהמבוגרים המטפלים בהם לטוב לרע. דהיינו, אינטראקציה איכותית בין המטפל והילד יכולה לשמש גורם הבונה חוסן, ולאפשר לילדים אלו להתפתח באופן מיטבי. בספרות קיימים מעט מאד מחקרים, אשר בדקו את איכות האינטראקציה בין הורים ומטפלים לבין תינוקות ופעוטות עם SPD, והממצאים של מחקרים אלה אינם עקביים.

בהרצאה נציג מחקר עדכני, שבמסגרתו נבדקה איכות האינטראקציה שבין אימהות ופעוטות עם SPD בהשוואה לאינטראקציה בין אימהות לפעוטות ללא SPD. תוצאות המחקר מצביעות על כך שאיכות האינטראקציה של הורה-פעוט עם פעוטות עם SPD לוקה בחסר בהשוואה לאינטראקציה עם פעוטות ללא SPD. סיבות אפשריות לתוצאות אלו והיבטים יישומיים המתייחסים לטיפול בילדים צעירים עם התנהגות מאתגרת יוצגו בהרצאה.

Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. (2007). For better and for worse: Differential susceptibility to environmental influences. *Current directions in psychological science*, 16(6), 300-304.

האתגרים העומדים בפני הורים ומחנכים לפעוטות בעידן הדיגיטלי

לאחרונה איגוד הבריאות העולמי הצטרף לאקדמיה האמריקאית לרפואת ילדים ויצא בקריאה שלא לחשוף ילדים עד גיל שנתיים למסכים, ורק לזמן מוגבל ומדורג עד גיל חמש. קריאה זאת בעידן הדיגיטאלי של ימינו נתפשת על ידי הורים רבים כגזירה שקשה לעמוד בה. במחקר האורך האתנוגרפי הנוכחי עקבנו אחר התמודדותן של עשר משפחות בישראל עם סוגיה זאת, תוך צפייה בתינוקות ופעוטות במרחב הביתי מגיל חצי שנה עד גיל שנתיים. ממצאי המחקר מצביעים על האתגרים שמציבה המציאות הדיגיטלית בפני ההורים. בהרצאה יוצגו צילומים וקטעי וידאו מתוך התצפיות שערכנו, הממחישים את מקומם המרכזי של ההורים כמודל עבור הפעוט לשימוש במדיה, בשעה שהם מובילים במקביל מסר להגבלת השימוש של הפעוט. הממצאים מראים גם, כיצד השימוש במדיה במרחב הביתי מצמצם לעיתים מצבים של אינטראקציה משמעותית ובעלת רצף מתמשך בין המבוגר לילד. למשל, כיצד טלוויזיה הפועלת ברקע גורמת להסחת הדעת של המבוגר ומביאה לצמצום קשר העין עם הילד והאינטראקציה אתו. התנהגויות אלה מעלות שאלות לגבי הזמינות הרגשית של ההורה לילד וההיענות לצרכיו ולחוסן הנפשי שלו.

המחקר מצביע על הצורך בהפעלת שיקול דעת בכל הקשור לשימוש במסכים של פעוטות וילדים צעירים. אחת מהמסקנות שלנו היא שנוכחות המבוגר בעת השימוש במדיה והתיווך הנדרש לכך בעת הפעילות הם מרכיב חשוב בסיטואציות אלה. מומלץ שהורים ומחנכות לפעוטות יקבלו הדרכה מתאימה מבוססת מחקר מתי, וכיצד להשתמש בטכנולוגיה באופן מיטבי לטובתו של הילד ולרווחתו הנפשית.

מיינדפולנס כבסיס לשגשוג של ילדים ופעוטות והמבוגרים המטפלים בהם

ד"ר נאוה לויט בן נון, מנהלת מרכז סגול למוח ותודעה, מייסדת מכון מודע למיינדפולנס מדע וחברה בבית ספר ברוך איבצ'ר לפסיכולוגיה במרכז הבינתחומי הרצליה.

"מיינדפולנס" מושך לאחרונה עניין רב בהקשר של ילדים ופעוטות. על מנת להבין מדוע, תחילה נבין את המושג "מיינדפולנס" ואת רוחב התרגולים המוחיים-מנטאליים שנכנסים תחתיו, כמו גם מה ידוע כיום על השפעתם הפוטנציאלית על מנגנונים מוחיים, גופניים, אפיגנטיים ופסיכולוגים במבוגרים. באמצעות הבנה זו נבהיר, כיצד מיינדפולנס יכול להיטיב עם התפתחות פעוטות וילדים, הן באופן ישיר, והן באופן עקיף דרך המבוגרים המטפלים בהם. לבסוף, נבדוק את ההשפעה של תכנית מיינדפולנס לפעוטות, שפותחה במכון מודע למיינדפולנס המספק מידע על הפעילות המוחית וההתנהגותית של ילדים. הליווי המחקרי של התכנית נעשה בשיתוף ובהובלתה של ד"ר ציפי הורוביץ-קראוס מהטכניון יחד עם תלמידת המחקר שלה אילנה רודגובין. במחקר, בחנו 51 ילדים בני 4-5 שחולקו לקבוצת המחקר, שקיבלה את תכנית המיינדפולנס ולקבוצת ביקורת אקטיבית, שעברה התערבות של האזנה לקריאת סיפורים. על מנת לבדוק את השפעת ההתערבויות על יכולות ניהוליות, קשביות ורגשיות, הילדים הגיעו למעבדה בטכניון לפני ואחרי ההתערבויות ועברו מבחנים התנהגותיים ובדיקות של א.א.ג. בהרצאה אתאר את הממצאים ההתנהגותיים והמוחיים בתחום הניהולי-קשבי, המעידים על השפעות שונות של התכניות על התפתחות מוחית של פעוטות.

"מעטפת רכה" – תכנית פיילוט לגיל הינקות

"מעטפת רכה" – תכנית טיפולית מערכתית לקידום יחסי פעוט בסיכון והוריו בבית ובמסגרת חינוכית

ורד כרמון - מפקחת ארצית ילדים בסיכון - הגיל הרך שירות ילד ונוער משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

שרון פורת, – מנהלת תכניות, היחידה לגיל הרך, ג'וינט אשלים.

יעל בן אליעזר, רחל אביכזר – מנהלות ארציות תכנית פיילוט "מעטפת רכה"

מעטפת רכה הינה תכנית **אינטנסיבית טיפולית** לפעוטות במצבי סיכון והוריהם, השוהים במסגרת חינוכית לפי חוק פעוטות בסיכון – הזכות למעון יום. התכנית מתמקדת בשיפור קשר הורה-פעוט במרחב הביתי ובמסגרת החינוכית בגישה מודעת התקשרות וטראומה. התכנית הינה פיילוט בשותפות משרד הרווחה, הג'וינט אשלים ועמותת פ.ש.ר., פועלת כשנה וחצי בעשרה ישובים במגוון אוכלוסיות (כולל ערבים, בדואים, חרדים) בפריסה ארצית ביישובים בינוניים וקטנים ובפריפריה. התכנית מלווה מחקר מטעם מכון א. אופק בע"מ. במסגרת התכנית, נבנית לכל פעוט תכנית **התערבות בהתאם לצרכי הפעוט והוריו**, המכוונת לחיזוק ההורה, הפעוט, והקשר בינם, תוך שותפות ותיאום בין המערכות והגורמים המעורבים בחיי הפעוט ומשפחתו. ההתערבות מדגישה מתן חוויה מיטיבה ובטוחה להורה בקשר עם גורמי הטיפול, המסייעת בשחזור ושיקום חוויית ההתקשרות שלו ובבניית התקשרות בטוחה שלו עם ילדו, כולל התייחסות לאירועים טראומטיים והשלכתם על התפתחות הפעוט ויחסי התקשרות. תכנית ההתערבות עם הפעוט וההורה נעשית בשלושה מישורים בשילוב ובמקביל: התערבות טיפולית בקשר הורה פעוט, עידוד משחקיות, שיתוף ותיאום עם המסגרת החינוכית וגורמים רלוונטיים בקהילה. **להתאמת התכנית ליישובים בעלי מאפיינים שונים** - ניתן לבחור בהתקשרות עם מסגרות חינוכיות (מעונות או משפחתונים) מארגונים שונים. ובהיקפי הפעלה שונים. **ממצאים ראשוניים** של המחקר ודיווחי השדה מעידים שהפעלת התכנית ותהליכי הכשרה ופיתוח כלים בתכנית, מביאים לשינויים חיוביים בכמה היבטים: קשר הורה-פעוט, התפתחות הפעוט, התמקצעות העו"סיות, התפתחות שפה מקצועית בתחום הגיל הרך במחלקות לשירותים חברתיים ובשותפות עם המסגרות החינוכיות ובקהילה. **הצגת התכנית בכנס** תתאר בקצרה את עקרונות התכנית ודרכי הפעלתה ותתמקד בתיאור השינויים המושגים בעזרתה תוך הצגת מקרים.

אימון רגש: רגעי קסם לפיתוח חוסן נפשי אצל ילדים בגיל הרך

ענת מועד, בית הספר להינוך אוניברסיטת בר אילן

הורים ודמויות מטפלות/מחנכות אחרות נוטים להתאפיין באחת משתי פילוסופיות של חינוך לרגשות: פילוסופיה של אימון רגש או פילוסופיה של ביטול רגש. ישנה תמיכה מחקרית נרחבת לגבי התרומה של אימון רגש להתפתחות החוסן הנפשי של ילדים. אימון רגש מאפשר להצמיח באופן מיטבי מערכות יחסים בין ילדים לבין דמויות מטפלות/מחנכות, כאשר המטרה היא לפתח את יכולות הילד להתמודד עם רגשות שליליים באמצעות הבנה, אמפתיה ושיתוף. אימון רגש מהווה מודל חיובי לפתרון בעיות והתמודדות עם קשיי היום-יום הקטנים והגדולים. גישה זו מספקת לדמות המטפלת מסגרת חינוכית-רגשית, בעיקר בהתייחס לילדים החווים מצוקה רגשית. היא מאפשרת הדרכה, תמיכה, והתמודדות יעילה של המבוגר והילד עם הסיטואציה. הרצאתי תתמקד באימון רגש הן כגישה פילוסופית והן כטכניקה לעבודה בקרב אנשי מקצוע בגיל הרך. ההרצאה תכלול דיון ברקע לגישה של אימון רגש; בעקרונות הגישה - מאילו התנהגויות להימנע, ואילו התנהגויות כדאי לנסות; בשלבים לאימון רגש, ובחסמים לאימון רגש יעיל בעבודה עם ילדים בגיל הרך.

בניית חוסן במהלך שנת החיים הראשונה:

התלות שבין ההתפתחות המוחית והחברתית של התינוק לבין הסביבה ההורית המוקדמת

ההרצאה תעסוק באופן שבו הסביבה הטיפולית המוקדמת תורמת לבניית החוסן של התינוק; מעצבת את התפתחות המוח ואת יכולותיו החברתיות במהלך שנת החיים הראשונה. יוצגו נתונים ממחקר שנערך במכון לגיל ינקות ע"ש זיאמה ארקין, במהלכו ליווינו אימהות ותינוקות לאורך שנת החיים הראשונה. בגיל 4 חודשים נבחנה התנהגות האם במהלך משחק חופשי עם תינוקה. לקראת סוף שנת החיים הראשונה נבחנה התפתחותו המוחית של התינוק, כפי שבאה לידי ביטוי במדידת פעילות חשמלית מוחית (נתוני EEG) במצב מנוחה. עוד, נבחן האופן שבו מוח התינוק מגיב למצבים שונים שמתעוררים במהלך האינטראקציה שלו עם אמו. לבסוף, נערכו תצפיות להערכת יכולותיו החברתיות של התינוק. ממצאי המחקר מעידים על כך שחשיפת התינוק למענה אימהי מותאם (contingent responsiveness) בתחילת החיים, תורמת להתפתחות המוחית לאורך שנת החיים הראשונה, ואף מעצבת את האופן שבו התינוק מגיב למצבים בינאישיים בהמשך. יתרה מכך, הממצאים מלמדים כי עבור תינוקות, אשר נמצאים בסיכון בשל מזג לא מווסת, הסביבה הטיפולית המוקדמת עשויה להיות חשובה במיוחד לבניית החוסן. נדון בהשלכות הקליניות של הממצאים, ובאפשרות לתרגם וליישם אותם בקביעת מדיניות הטיפול בגיל הילדות לבניית החוסן של התינוק הן בבית והן במסגרת מעונות היום.

בניית חוסן בתהליכי הדרכה במסגרות לגיל הרך

ד"ר איריס צדוק וד"ר חנה צור

לימודי המוסמך לגיל הרך, האוניברסיטה העברית בירושלים, ותכנית "מסגרות תחילה"

מחקרים רבים עוקבים אחר ההשפעות המזיקות של גורמי סיכון, דחק וטראומה על התפתחותם של ילדים לאורך חייהם. בשנים האחרונות המחקר מתמקד בגורמי חוסן סביבתיים ומולדים, אשר מהווים כעין "חומת מגן" בפני גורמי הסיכון. נמצא כי אחד הגורמים המשמעותיים הינו קשר משמעותי וקרוב למבוגר, הן בבית והן בסביבה החינוכית-טיפולית. קשר זה נמצא כמשפיע מאד על איכות הטיפול במסגרת החינוכית וכפועל יוצא מכך, על חוויית הילד. הרצאה זו תעסוק במעון בתכנית "מסגרות תחילה", תכנית אשר שמה לה כמטרה להטמיע אמות מידה להדרכה ולפיקוח במעונות היום בישראל. בהרצאה נתייחס לחשיבות בניית החוסן בקרב ילדים בגיל הרך והצוותים המטפלים בהם, ולאפשרויות הקיימות במעון לחיזוק ועידוד היבט זה. נטען כי בניית החוסן במעון היא מערכתית; מוקד אחד שלה, הוא בניית חוסן של המטפלות. מוקד שני כולל היבט ההתפתחותי של ילדים בגיל הרך, ובא לידי ביטוי בשלוש מודולות התפתחות מרכזיות: התקשרות, למידה וויסות. בנוסף, נתייחס לתהליכים מקבילים כבעלי השפעה מכרעת על תהליכים של בניית חוסן במעון, וכן לאתגרים העומדים בפנינו בעת בניית חוסן בקרב אוכלוסיות ילדים בסיכון.